

MARIA OSTASZ, MARTA PUSTUŁA

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Katedra Edytorstwa i Nauk Pomocniczych Filologii
Instytut Filologii Polskiej

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2509-6494>

Edytorski aspekt logopedycznych wierszy w książkach obrazkowych

Editorial Aspect of Speech Therapy Poems in Picture Books

STRESZCZENIE

Artykuł wskazuje edytorskie i typograficzne aspekty publikacji wierszy o naprawczym działaniu logopedycznym. Została w nim między innymi zwrócona uwaga na czytelność pąjdialnej edukacji opozycji głoskowych, abecedariusza, znaczeniową rangę litery (grafemu)/głoski czy nieobecności artykulacyjnej głosek w nagłosie lub wygłosie Pąjdialna edukacja świata przedstawionego – opowiastki o śmiesznym zdarzeniu piekarza z przyklejonymi baczkami (*mimicry*), oparta jest w wierszu E. i W. Szwałkowski na powtarzalnym nagromadzeniu słów/wyrazów (*ilinx*) ćwiczących tą swoistą magią (*alea*) opozycje głoskowe „b – p”: „baczki – paczki”, „bulek – pólek” itp.; pąjdialna edukacja świata przedstawionego wierszy z tomiku M. Brykczyńskiego *Alfabestia* zbudowana jest na Brzechwowskim „świecie na opak”: humorystycznie personifikuje rozmaite wygłupy (*ilinx*) głosek/liter (grafów), oparte na błędnej nieobecności artykulacyjnej głosek w nagłosie lub wygłosie. Zaś w świecie przedstawionym wiersza *Fik A.* Frączek *ilinxowo* – nagromadzeniem słów/wyrazów: „panna Wika, / z wielką frajdą kozły fika” (bałagani), pąjdialnie wyjawia się odbiorcy rangę różnicy brzmienia i znaczenia głosek/grafów (bezdźwięczna – dźwięczna) „f – w”, a edukacja świata przedstawionego w wierszu *Domki dla ptaków* Frączek jest oparta na codziennym, potocznym, humorystycznym nieporozumieniu językowym (*mimicry*), polegającym na różnicy znaczeniowej słów/wyrazów „dudki – butki”, wynikającej z opozycji głosek dźwięcznej – bezdźwięcznej: „d – t”. Natomiast ogólnemu (*mimicrycznemu*) rozruszaniu aparatu mowy dziecka może służyć świat przedstawiony tomiku M. Kusty-Galewskiej *Z muchą na luzie ćwiczymy buzie, czyli zabawy logopedyczne dla dzieci*, jeśli upośledzenie dotyczy nie pojedynczego zjawiska mowy, ale ogólnego jej pobudzenia.

Omówienie jest też próbą analizy edytorskiej kilku wybranych tomików wierszy logopedycznych, pozwalającej wskazać aspekty oceny nabywcom takich wydań. Wydawcom zaś podpowie trafne rozwiązania w zakresie projektowania typografii takich publikacji.

Słowa kluczowe: edytorstwo publikacji dla dzieci, wyróżnienia typograficzne, logopedyczny wiersz, książki obrazkowe

SUMMARY

The article indicates editorial and typographic aspects of publications containing poems about rehabilitative speech therapy. The attention was paid to the readability of paidial education of sound oppositions, the abecedarius, the meaning of the sound-letter or the absence of articulation of initial and final sounds, etc. Publications of contemporary Polish poets – Marcin Brykczyński, Agnieszka Frączek, Elżbieta Sz wajkowska and Witold Sz wajkowski, and Marta Galewska-Kustra – have been analyzed.

The discussion is an attempt to editorially analyze several selected volumes of speech therapy poems, which allows to indicate the aspects of evaluation for the buyers of such editions. Publishers will, in turn, recommend relevant solutions in the field of typography design for such publications.

Key words: editing children's publications, typographic distinction, speech therapy poem, picture book

WPROWADZENIE

Książka obrazkowa ma poważną rangę w zabawowej edukacji dziecka, a szczególnie wówczas, gdy może być wykorzystana w działaniach logopedycznych. Celem niniejszego szkicu jest pokazanie, które elementy projektu takich publikacji będą pomocne przy spotkaniach dziecka z książką dla ćwiczenia mowy. Omówienie jest próbą analizy edytorskiej kilku wybranych tomików wierszy skierowanych na takie naprawcze zadania, np. Elżbiety i Witolda Sz wajkowskich *Logopedyczne opozycje głoskowe*, Macieja Brykczyńskiego *Alfabestia*, Agnieszki Frączek *Dranie w tranie, czyli wiersze trudne niesłychanie* oraz *Jedna literka, a zmiana wielka*, pozwalającej wskazać aspekty oceny nabywcom takich wydań.

Definicja książki autorstwa Janusza Dunina brzmi: „Przedmiot, który składa się z pliku zadrukowanych kart połączonych z jednej strony, w grzbiecie, tworzących formę zwaną kodeksem”¹. Badacz dodaje jednak jeszcze zestaw elementów, które jego zdaniem składają się na książkę: tekst wyrażony drukiem, papier, okładka, ilustracje². W publikacjach dla młodych odbiorców wszystkie części składowe powinny zostać podporządkowane kompetencjom jej odbiorcy – zarówno warstwa literacka, jak i edytorska. Kiedy jednak książka ma służyć nauce, ale nie, jak w przypadku elementarza, czytania, a wymowy, wymagania w kwestii edytorskiego przygotowania publikacji rosną dodatkowo.

¹ J. Dunin, *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX–XX wieku*, Łódź 1982, s. 9.

² *Ibidem*.

Złożoność relacji tekst – obraz na gruncie literatury dziecięcej można zawrzeć w stwierdzeniu, że ilustracja stanowi immanentną komponentę tekstu werbalnego. Na temat przewagi któregoś z kodów wypowiadało się wielu badaczy, dla przykładu można wymienić Marię Nikolajewę, Perry’ego Nodelmana czy Janinę Wiercińską i Małgorzatę Cackowską³, ale do współczesnej książki obrazkowej najlepiej nawiązuje stanowisko Lawrence’a R. Sipe’a, który uważa, że tekst i obraz łączy w książce obrazkowej synergia – przekaz obrazu nadpisuje znaczenie niesione przez tekst, ale po dokonaniu interpretacji obrazu należy powrócić do tekstu, ponieważ pod jego wpływem znaczenie tekstu uległo zmianie⁴. Wówczas tekst i obraz stają się nierozzerwalne – dane dzieło wyrażone w formie książki może istnieć tylko przy połączeniu obu kodów.

Niezwykle istotne zagadnienie stanowi w publikacjach dla dziecięcego odbiorcy także typografia – czyli „graficzne kształtowanie tekstu za pomocą dostępnych krojów pisma”, a więc „również projektowanie rozkładu ilustracji i innych elementów graficznych”⁵. Zdaniem autorów podręcznika *Pierwsza pomoc w typografii* początkiem pracy projektanta jest odpowiedź na pytanie: „Kto będzie czytał ten tekst?”⁶. Odpowiedź: „Dziecko”, wydaje się niewystarczająca i rodzi kolejne pytania: w jakim wieku jest mały odbiorca? Czy potrafi już płynnie czytać, czy też potrzebuje szczególnego przygotowania typograficznego? Na czym zatem polega specyfika takiego składu?

Cel typografii stanowi zaprojektowanie książki i tekstu, tak by były one czytelne. Jak podają autorzy *Typografii książki*, słowo „czytelność” jest w typografii rozumiane na dwa sposoby. Po pierwsze jako „łatwość, z jaką rozpoznajemy poszczególne znaki”⁷, ma na to wpływ stopień pisma oraz krój pisma. Po drugie jako „czytelność tekstu”, czyli „łatwość, z jaką czytamy i rozumiemy cały tekst”⁸. Zatem także od sposobu rozmieszczenia tekstu na stronie zależy w dużej mierze płynność czytania. W przypadku dziecka uczącego się czytać ma to niebagatelne znaczenie. Celem nauki czytania jest zdobycie umiejętności regularnej i jednostajnej lektury. Obserwując czytelnika, który błądzi po liniijkach, przeskakuje wzrokiem lub zatrzymuje się w pewnych miejscach, zauważamy nie tylko niedociągnięcia czytającego, ale także składu tekstu. By uzyskać jak największą

³ Por. M. Cackowska, *O pojęciu i pojmowaniu książki obrazkowej na świecie i w Polsce*, [w:] *Przestrzenie terażniejszości i ich społeczno-edukacyjne sensory*, red. M. Szczepka-Pustkowska i in., Toruń 2010.

⁴ L.R. Sipe, *How Picture Book Work: A Semiotically Framed Theory of Text-Picture Relationships*, “Children’s Literature in Education” 1998, vol. 29, no. 2, s. 97–108.

⁵ H.P. Willberg, F. Forssman, *Pierwsza pomoc w typografii*, przeł. M. Szalsza, Gdańsk 2004, s. 9.

⁶ *Ibidem*, s. 13.

⁷ M. Mitchell, S. Wightman, *Typografia książki. Podręcznik projektanta*, przeł. D. Dziewońska, Kraków, 2012.

⁸ *Ibidem*.

czytelność, zdaniem autorów podręcznika projektanta, należy wziąć pod uwagę: krój pisma, stopień pisma, odstępy międzywyrazowe oraz interlinię⁹. Jednak w publikacjach dla dziecięcego odbiorcy zestaw zasad składu tekstu zawiera inne wytyczne niż przy tekstach dla dorosłych.

Należy unikać krojów pism, w których pojawiają się glify¹⁰ na tyle zbliżone do siebie kształtem, że mogą zostać ze sobą pomyłone. Lepsze wydają się fonty szeryfowe, choć i przy nich nie unikniemy pewnych zagrożeń, jak choćby zlewające się w „m” litery „r” i „n”. Nie zaleca się też stosowania ligatur¹¹. W elementarzach i książkach wspierających naukę czytania należy wybierać dość spory stopień pisma – Adam Wolański sugeruje 18–20 punktów¹². Większy stopień pisma wymaga z kolei zwiększenia odstępów międzywierszowych. Obydwa te parametry należy zmniejszać w miarę upływu lat odbiorcy, by ostatecznie około 10. roku życia czytelnika stosować 10-punktowy stopień pisma i 2–3-punktową interlinię. Długość wiersza nie powinna przekraczać 50 znaków, a linijka powinna przy tym stanowić całość znaczeniową. Wolański zaleca na wczesnym etapie nauki czytania skład chorągwiowy.

Zasada czytelności zakłada, że określone elementy książki należy umieszczać tam, gdzie czytelnik się ich spodziewa. Czytelność, organizacja, spójność i nawigacja – jako funkcje typografii książek – związane są z pojęciem layoutu. Układ typograficzny, czyli layout, to „plan rozmieszczenia poszczególnych elementów książki”¹³. W publikacji dla najmłodszych zapewne czytelnik nie oczekuje, by każda strona albo rozkładówka zostały wykonane wedle projektu tzw. strony wzorcowej, nikt nie spodziewa się tam spisów ilustracji, choć same ilustracje są wręcz pożądane, ani żywej paginy czy nawet spisu treści. Każde jednak dzieło wydane drukiem posiada zestaw cech wspólnych – krój pisma poszczególnych partii tekstów (tu zapewne tylko tekstu głównego), kolor tekstu, jeśli pojawiają się wyróżnienia, to, poza wyróżnieniami ewentualnych tytułów lub cytatów, zwykle jednego typu dla zaakcentowania danego wyrazu czy zdania. Spodziewamy się też, że tekst zostanie umieszczony w jednej orientacji, tak by trzymać książkę wciąż w tej samej pozycji podczas czytania itd.

Jest to skrót zalecanych zasad, wedle których należy przygotować projekt publikacji dla młodego odbiorcy. Można wymienić dość sporą grupę książek, która zalecenia te respektuje i tym samym ułatwia młodym czytelnikom wkroczenie

⁹ *Ibidem*, s. 20–24.

¹⁰ Glif, czyli „wizerunek znaku”. Por. R. Bringhurst, *Elementarz stylu w typografii*, przeł. D. Dziewońska, Kraków 2008, s. 258.

¹¹ Ligatura, czyli „znak pisma powstały w wyniku połączenia dwóch lub więcej liter, np. „fi”; por. M. Mitchell, S. Wightman, *op. cit.*, s. 429.

¹² Wszystkie zalecenia podane w tym akapicie za: A. Wolański, *Edycja tekstów. Praktyczny poradnik*, Warszawa 2008, s. 34.

¹³ M. Mitchell, S. Wightman, *op. cit.*, s. 434.

pewnym, dość szybkim, a na pewno płynnym krokiem w niezwykle barwny świat literatury najpierw dziecięcej, potem młodzieżowej, a na koniec dla dorosłych – choć pewne dzieła zachęcają, by na tej drodze zawrócić.

EDYTORSTWO I TYPOGRAFIA LOGOPEDYCZNEGO WIERSZA PAJDIALNEGO

Zdarza się, że projektanci książek obrazkowych łamią wszystkie zasady ze względów estetycznych czy komercyjnych. W publikacjach mających służyć do ćwiczeń logopedycznych nie powinno się to jednak zdarzać. Warto tu przypomnieć pojęcie:

Logopedyczny wiersz pajdialny to utwór liryczny, w którym świat przedstawiony inspirowane naśladowanie zjawisk i ról (*mimicry*), a magiczna moc słowa (*alea*) skłania, zniewała do repetycji (*ilinx*) i współzawodnictwa (*agon*) w ich odgrywaniu lub wypełnianiu, czyli jego percepcja ma charakter zabawy i spontanicznej edukacji, a możliwość aplikacyjnego wykorzystania obejmuje diagnostyczne i prognostyczne procedury postępowania logopedycznego. Innymi słowy, w warstwie formalnej lub/i treściowej może wspomagać proces diagnozowania czynności poznawczych człowieka (sprawności leksykalnej, semantycznej i narracyjnej), przekazu wiedzy i realizacji intencji (czynności mówienia, sprawności dialogowej i językowej sprawności społecznej), programowania terapii logopedycznej i jej prowadzenia w zakresie budowania kompetencji lingwistycznej, usprawniania realizacji różnych poziomów systemu komunikacyjnego oraz odbudowywania kompetencji lingwistycznej¹⁴.

Omawiany typ publikacji stawia zatem jeszcze dodatkowe wymagania względem ich edycji, bowiem czytelność nie ma tu służyć jedynie łatwości odczytania tekstu, ale wiersze jako scenariusze mogą też służyć do logopedycznej diagnozy, prognozy terapii oraz jej wdrażania, inspirując do zabawy z dzieckiem, mimowolnie poprawiając sprawności, zmniejszając dysfunkcje. Typografia w książeczce logopedycznej inspirowane różnorodne ćwiczenia (np. mowy), czyli powinna uwydatniać graficznie te głoski/sylaby/wyrazy, które sprawiają problem w wymowie czytającego, a zatem których wypowiedzianie należy usprawniać.

Jak już wspomniano, celem niniejszego omówienia jest wskazanie elementów projektu publikacji pomocnych przy zabawie edukacyjnej z dzieckiem logopedycznym wierszem pajdialnym, w którym dominującym typem *paidii* zwykle jest *ilinx*, ponieważ wielokrotne powtarzanie tworzy magiczną moc słowa¹⁵ – *alea* i służy utrwalaniu proponowanego w tekście artykułowania, nazywania, rozumienia etc. Omówienie jest próbą analizy edytorskiej kilku wybranych tomików, po-

¹⁴ M. Ostasz, M. Michalik, *Logopedyczny wiersz pajdialny*, Kraków 2016, s. 13–14.

¹⁵ Rozumienie pojęcia „magia”: A. Engelking, *Jak rozumieć słowo magia? Potoczna definicja językowa wobec definicji leksykograficznych i naukowych*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin 1993, s. 371–377.

zwalającej wskazać aspekty oceny nabywcom takich wydań. Wydawcom natomiast podpowie trafne rozwiązania w zakresie projektowania typografii takich publikacji.

Książka do ćwiczeń logopedycznych, choć prymarnie skierowana do dziecka, ma także drugiego odbiorcę – rodzica, opiekuna, nauczyciela, logopedę. Przewodnik lektury będzie prowadzić malca przez zawłości wymowy i znaczenia tekstu, dlatego też pewne elementy projektu książki powinny uwzględniać i jego potrzeby. Jemu zostaną podporządkowane takie funkcje książki, jak organizacja, spójność i nawigacja.

Edytorska lektura¹⁶ publikacji wybranych wierszy logopedycznych została skoncentrowana na następujących zjawiskach:

- pogrubienie,
- kursywa,
- wyróżnienie kolorem,
- umieszczenie tekstu na kolorowym tle,
- wysunięcie informacji o ćwiczonych głoskach na margines,
- umieszczenie informacji o ćwiczonych głoskach i wieku dziecka w żywej paginie,
- wybór fontu (szeryfowy/bezszeryfowy),
- zmiany stopnia pisma w zależności od odbiorcy danego ustępu itd.

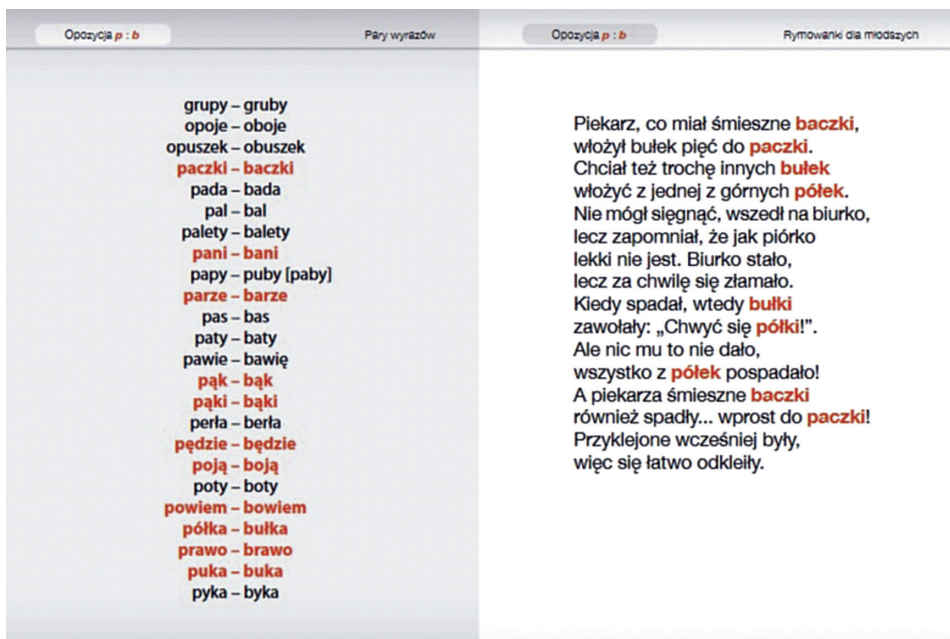
PAJDIALNA EDUKACJA W TOMIKU
LOGOPEDYCZNE OPOZYCJE GŁOSKOWE
ELŻBIETY I WITOLDA SZWAJKOWSKICH

Przykładu niezwykle czytelnej typografii wspomagającej naukę wymowy dostarcza publikacja Elżbiety i Witolda Sz wajkowskich *Logopedyczne opozycje głoskowe*. Typografia uwzględnia dwóch odbiorców: dziecko i logopedę/opiekuna (ryc. 1).

a) Logopedzie podporządkowano tu poniższe elementy projektu książki, w zakresie organizacji, nawigacji, spójności:

- żywa pagina zawiera informacje umożliwiające sprawne zlokalizowanie tekstów potrzebnych do pracy z dzieckiem w danym wieku oraz z konkretnym zaburzeniem mowy (*Rymowanki dla młodszych, Rymowanki dla starszych*, oznaczenie opozycji fonologicznej, dodatkowo wyróżnienie na czerwono);
- oznaczenie na czerwono wyrazów zawierających opozycję głoskową, pozwalające na natychmiastowe zlokalizowanie ich w tekście.

¹⁶ J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*, Wrocław, 2000, s. 273–274.

Rycina 1. E. i W. Sz wajkowski, 2012, *Logopedyczne opozycje głoskowe*, Gdańsk

b) Dziecięcemu odbiorcy podporządkowano czytelność:

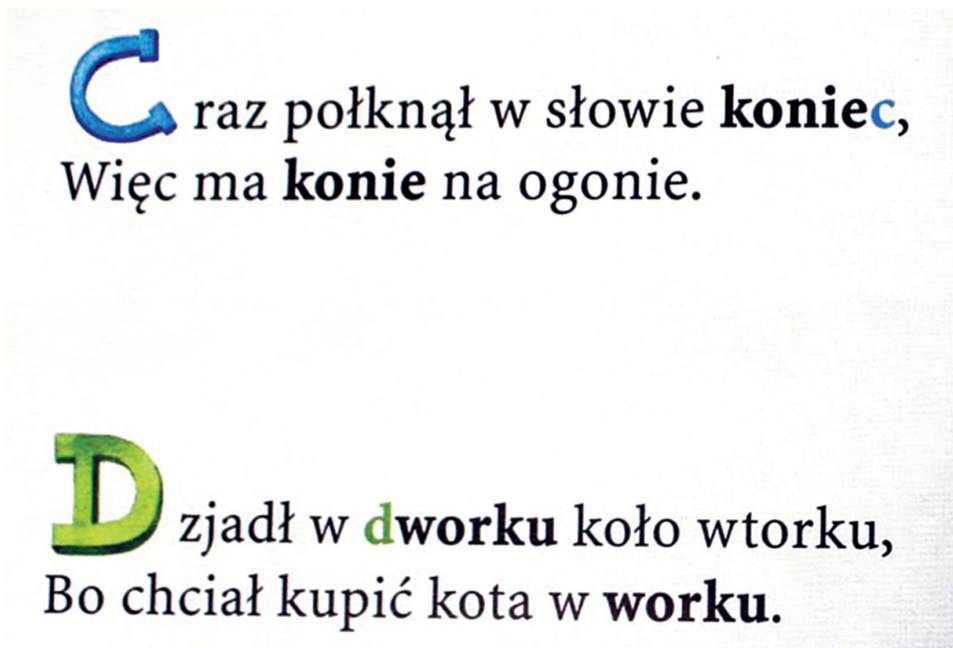
- spory stopień pisma, czytelny font bezszeryfowy o dużym oczku litery,
- krótkie wersy stanowią całości znaczeniowe (sporadycznie pojawiają się przerzutnie),
- oznaczenie na czerwono wyrazów zawierających opozycję głoskową, służące zwróceniu uwagi dziecka na wymowę właśnie tych wyrazów.

Pajdialna edukacja świata przedstawionego – opowiadki o śmiesznym zdarzeniu piekarza z przyklejonymi baczkami (*mimicry*) oparta jest w tym wierszu na powtarzalnym nagromadzeniu słów/wyrazów (*ilinx*) ćwiczących swoistą magią (*alea*) opozycje głoskowe „b – p”: „baczki – paczki”, „bułek – pótek” itp.

PAJDIALNE ABECEDARIUSZE MARCINA BRYKCYŃSKIEGO Z TOMIKU *ALFABESTIA*

Alfabestia Marcina Brykczyńskiego stanowi kolejny przykład publikacji dla dzieci, która doskonale nadaje się do ćwiczeń logopedycznych. Wpływa na to szereg cech edytorskich wydania. Książeczka ma spory, poręczny, kwadratowy format, umożliwiającą zastosowanie dużego stopnia pisma. Króciutkie teksty zamieszczone wewnątrz odnoszą się do kolejnych liter alfabetu, jak w klasycznym

abecedariuszu¹⁷. Każdej literce poświęcone są dwie linijki, tworzące razem zdanie złożone. Przyjrzyjmy się zamieszczonej stronie z tegoż wydania (ryc. 2). W obu dwuwersach koniec linijki to zarazem koniec pierwszej części zdania złożonego – została tu zatem zastosowana powtarzająca się zasada (*ilinx*) umieszczania w jednej linijce całości znaczeniowej.

Rycina 2. M. Brykczyński, 2009, *Alfabestia*, Łódź

Na podniesienie czytelności wpływa także złożenie tekstu wyraźnym fontem szeryfowym o dużym oczku litery i właściwe dostosowanie do wielkości liter odstępów międzywyrazowych oraz międzywersowych. W zakresie wyróżnień projektant zdecydował się na pogrubienie – wyrazu, na który przy czytaniu dziecko powinno zwrócić uwagę, oraz nadanie koloru literze, która jest „bohaterem” dwuwersu. Każda partia tekstu rozpoczyna się dodatkowo rysunkowym inicjałem. Omawiana strona z książeczki Brykczyńskiego została poświęcona problemowi nieobecności artykulacyjnej (niewymawiania) głoski znajdującej się w nagłosie bądź wygłosie słowa, co może prowadzić do zmiany znaczenia wyrazu. Wyróżnienie kolorem danej głoski wspomaga zatem właściwe, dbałe odczytanie danego słowa, ponieważ skutecznie skupia na sobie uwagę czytelnika.

¹⁷ M. Ostasz, *Mnemotechniczne komunikowanie i zapamiętywanie w abecedariuszach*, [w:] *Dialog z tradycją*, t. 4: *Język – komunikacja – kultura*, red. naukową R. Dźwigoł, I. Steczko, Kraków 2015, s. 263–283.

Zastosowanie różnych kolorów jako wyróżnień ćwiczonych głosek jest zabiegiem niezwykle popularnym, niesie jednak ze sobą pewne niebezpieczeństwo – żeby dane wyróżnienie było czytelne, musi zachowywać spory kontrast w porównaniu z pozostałymi literami i tłem strony. W omawianym przykładzie kolory zostały zastosowane poprawnie, jednak projekt całej publikacji zakłada, że każdej literze alfabetu przypisano inny kolor. Przy jaśniejszych kolorach, jak choćby żółtym, kontrast wyróżnionej litery w stosunku do tła może się okazać niewystarczający i tym samym osłabić czytelność (ryc. 2).

Pajdialna edukacja świata przedstawionego w wierszu z tomiku *Alfabestia* zbudowana jest na Brzechwowskim „świecie na opak”. Humorystycznie personifikuje się tu rozmaite „wyglupy” (*ilinx*) głosek/liter (grafów), oparte na błędnej nieobecności artykulacyjnej głosek w nagłosie lub wygłosie.

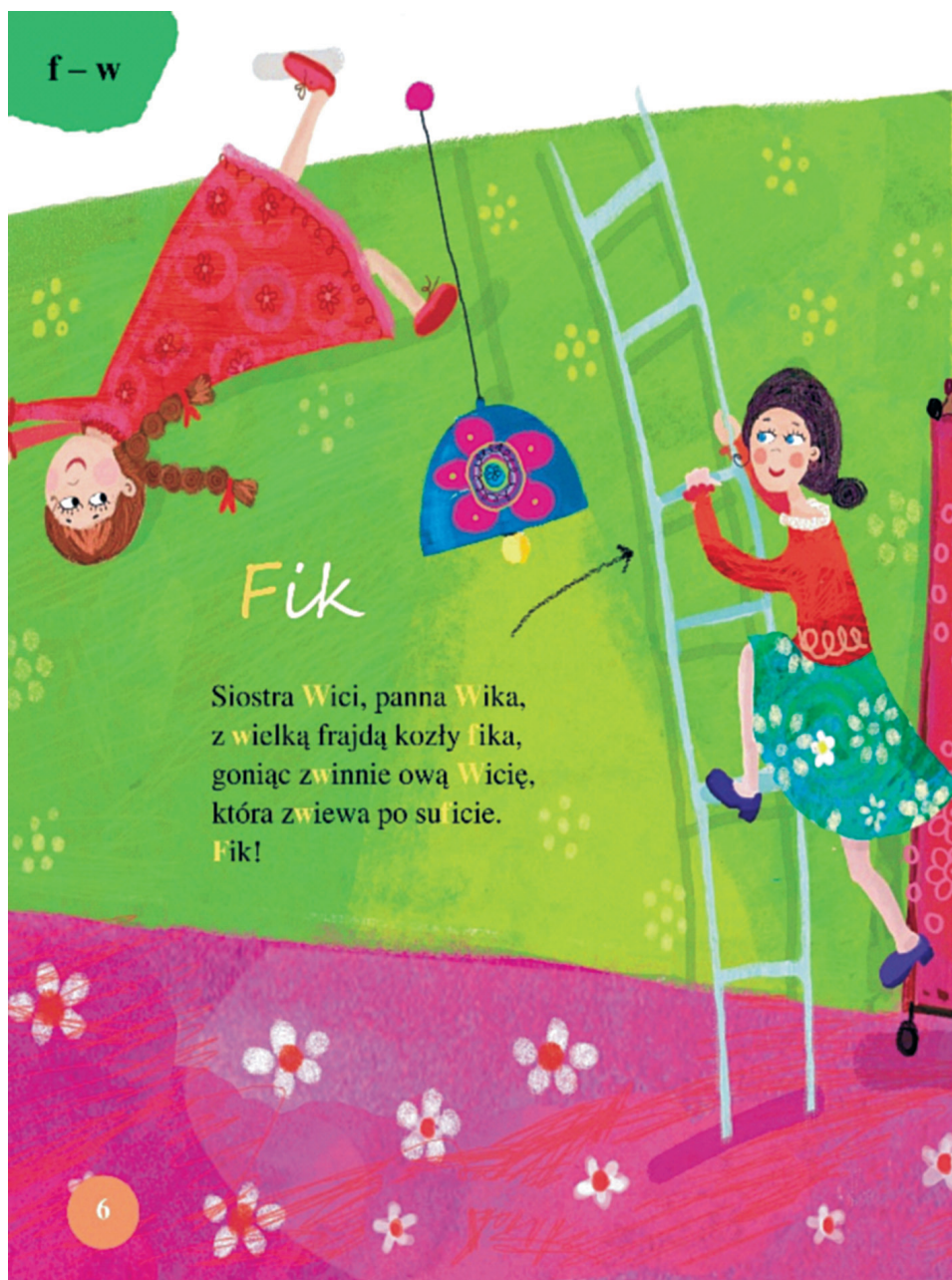
ZABAWA JEZYKOWA OPOZYCJĄ GŁOSKOWĄ W TOMIKU AGNIESZKI FRĄCZEK *DRANIE W TRANIE*, *CZYLI WIERSZE TRUDNE NIESŁYCHANIE*

Agnieszka Frączek jest autorką, dla której zabawy słowem – jego znaczeniem, brzmieniem i wyglądem – stanowią główny temat twórczości. Projekty jej tomików wierszy bardzo często dają temu wyraz i dlatego też większość z nich z powodzeniem może być stosowana podczas ćwiczeń logopedycznych.

Prezentowana ilustracja (ryc. 3) pochodzi z tomiku *Dranie w tranie, czyli wiersze trudne niesłychanie*. Teksty wierszyków złożono również w tej publikacji czytelnym fontem szeryfowym o sporym oczku litery, ale w porównaniu z książką Brykczyńskiego dużo mniejszym stopniem pisma. W górnym rogu po zewnętrznej stronie umieszczono ćwiczoną w tekście poniżej opozycję głoskową (tutaj „w – f”), co ułatwia dorosłemu czytelnikowi sprawną nawigację.

Tekst wiersza wydrukowano na czarno, zaś ćwiczone głoski wyróżniono żółtym kolorem, co wpływa jednak na obniżenie czytelności. Zastosowanie zielonego, nie białego tła, nie do końca rozwiązuje sprawę, zwłaszcza że część tekstu umieszczono na jaśniejszej plamie zieleni. Czytelność zostaje tu dodatkowo zaburzona przez żółte kwiaty pojawiające się na zielonym trawniku, które sprawiają, że wyróżnione litery jeszcze mniej wybijają się z tła (ryc. 3).

Pajdialna edukacja w świecie przedstawionym wiersza *Fik ilinxowo* – nagrodzeniem słów/wyrazów: „panna Wika, / z wielką frajdą kozły fika” (bałagani), wyjawia odbiorcy rangę różnicy brzmienia i znaczenia głosek/grafów (bezdźwięczna – dźwięczna) „f – w”.

Rycina 3. A. Frączek, 2009, *Dranie w tranie, czyli wiersze trudne niesłuchanie*, Łódź

ZABAWA JEZYKOWA OPOZYCJĄ GŁOSKOWO-ZNACZENIOWĄ W TOMIKU AGNIESZKI FRĄCZEK *JEDNA LITERKA, A ZMIANA WIELKA*

Jedna literka, a zmiana wielka jest kolejnym tomikiem wierszy Frączek, w którym autorka za punkt wyjścia tworzenia tekstu bierze zabawę słowem. Zbiór zawiera utwory udowadniające, że zmiana jednej literki powoduje zmianę znaczenia wyrazu, a w poniższej rozkładówce jest to zaledwie ubezdźwięcznienie jednej głoski. Tekst wiersza *Domki dla ptaków* złożono i tym razem fontem szeryfowym, jednak w dość małym stopniu pisma (co sugeruje starszego czytelnika) i o dość grubej linii. Właściwe proporcje odstępów międzywyrazowych i międzywierszowych pozwalają utrzymać wysoką czytelność.

Dla wyróżnienia słów zawierających opozycję głoskową zastosowano czerwony kolor, który odpowiednio kontrastuje z czarnym tekstem wiersza, i odmienny font o nierównej linii bazowej pisma oraz glifach liter przypominających pismo odręczne dziecka. Taki chwyt typograficzny sprawia, że wyróżniane słowo mocno wybija się na pierwszy plan, jednak jego odczytanie może sprawić problem, a na pewno zajmie tak młodemu, jak i starszemu czytelnikowi więcej czasu niż przy pozostałym tekście wiersza.

Rycina 4. A. Frączek, 2011, *Jedna literka, a zmiana wielka*, Łódź

Pajdialna edukacja świata przedstawionego w wierszu *Domki dla ptaków* jest oparta na codziennym, potocznym, humorystycznym nieporozumieniu językowym (*mimicry*), polegającym na różnicy znaczeniowej słów/wyrazów „dudki – butki” wynikającej z opozycji głosek dźwięcznej – bezdźwięcznej: „d – t”.

ĆWICZENIA NA ROZRUSZANIE (URUCHOMIENIE) APARATU Z MUCHĄ FEFE

Kolejną propozycją przygotowaną z myślą o ćwiczeniach logopedycznych rodzica/opiekuna z dzieckiem w domu jest tomik *Z muchą na luzie ćwiczymy buzie, czyli zabawy logopedyczne dla dzieci* Marty Galewskiej-Kustry.

Rycina 5. M. Galewska-Kustra, 2015, *Z muchą na luzie ćwiczymy buzie, czyli zabawy logopedyczne dla dzieci*, Warszawa

Tekst główny (narracja o przygodach muchy Fefe został wydrukowany czytelnym pismem szeryfowym jednoelementowym, przypominającym font z maszyny do pisania, ale nieco cieńszym. Zastosowanie sporego stopnia pisma oraz bardzo dużej interlinii dodatkowo podnosi czytelność tych krótkich opowiadań. W tekście ciągłym tak duża interlinia mogłaby zaburzać tempo czytania, jednak w omawianej książce mamy do czynienia z krótkimi tekstami, stanowiącymi pretekst, punkt wyjścia do ćwiczeń logopedycznych, a duże litery o prostym kroju doskonale nadają się do łączenia umiejętności czytania i poprawnej wymowy.

W tekście głównym zastosowano dwa rodzaje wyróżnień: pismo pogrubione oraz zapis większym stopniem pisma jednej linijki, w której dodatkowo została przekrzywiona linia bazowa pisma. Obydwa wyróżnienia pełnią funkcję intonacyjną, autorzy (projektu tekstu) sugerują głośniejsze czy szybsze odczytanie, wybicie tych fragmentów ze spokojnego toku recytacji.

Kolejna partia tekstu została otoczona cienką przerywaną linią, jako polecenie ćwiczenia logopedycznego skierowane do rodzica. Złożono je dużo mniejszym stopniem pisma, grubszym, jednoelementowym fontem szeryfowym. W nagłówku wyróżnionym pogrubieniem wyznaczono odbiorcę tego fragmentu.

Ostatnia partia tekstu na stronie kierowana jest do dziecka, o czym informuje się już w nagłówku. Identyczne jak przy poprzednim fragmencie parametry tekstu umieszczono teraz w czarnym dymku wychodzącym od główki muchy i wydrukowano na białym, co bardzo wyraźnie wyróżnia ustęp na stronach o jasnych, pastelowych kolorach tła. Tekst przeznaczony jest dla dziecka, ale autorka we wstępie do książeczki prosi rodziców o odczytanie go głośno malcowi, dlatego też skład dostosowany jest dla dorosłego czytelnika.

Powyższy schemat zachowano spójnie w całej publikacji, która zawiera zestaw krótkich tekstów stanowiących punkt wyjścia do ćwiczeń logopedycznych. Opiekunowie nie zostają jednak sami, autorka podpowiada, jak ćwiczyć aparat mowy. W odróżnieniu od poprzednich książeczek nie zostały tu jednak wyróżnione ćwiczone głoski¹⁸, bo i ćwiczenia mają charakter ogólnego uruchomienia, witalizacji aparatu mowy.

PODSUMOWANIE

Przykładowe analizy, w aspekcie edytorskim i typograficznym, publikacji zawierających wiersze współczesnych poetów, mogące służyć zabawowym ćwiczeniom logopedycznym, mają stanowić swoiste propozycje profesjonalnego oglądu materiału ćwiczeniowego. Szkic zwraca uwagę na zabawową edukację

¹⁸ Zapisane w dymku przy karetkce „I-O I-O” to graficzne odwzorowanie dźwięku, za pomocą którego dziecko rozrusza aparat mowy, nie zaś ćwiczenie korygujące artykulację danego szeregu głoskowego.

opozycji głoskowych, abecedariusza, znaczeniową rangę litery (grafemu)/głoski czy nieobecności artykulacyjnej głosek w nagłosie lub wygłosie itp. Temat jest jednak bardzo szeroki i warto wskazać na pełniejszy (pełny) zakres zjawisk mowy inspirowany światem przedstawionym w wielu literackich tekstach. Scenariusze literackie dają bowiem szanse na spontaniczne, a więc atrakcyjne i skuteczne działania logopedyczne.

BIBLIOGRAFIA

- Bringhurst R., 2008, *Elementarz stylu w typografii*, przeł. D. Dziewońska, Kraków.
- Brykczyński M., 2009, *Alfabestia*, Łódź.
- Cackowska M., 2010, *O pojęciu i pojmowaniu książki obrazkowej na świecie i w Polsce*, [w:] *Przestrzenie teraźniejszości i ich społeczno-edukacyjne sensy*, red. M. Szczepska-Pustkowska i in., Toruń.
- Dunin J., 1982, *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX–XX wieku*, Łódź.
- Engelking A., 1993, *Jak rozumieć słowo magia? Potoczna definicja językowa wobec definicji leksykograficznych i naukowych*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin, s. 371–377.
- Frączek A., 2009, *Dranie w tranie, czyli wiersze trudne niesłychanie*, Łódź.
- Frączek A., 2011, *Jedna literka, a zmiana wielka*, Łódź.
- Galewska-Kustra M., 2015, *Z muchą na luzie ćwiczymy buzie, czyli zabawy logopedyczne dla dzieci*, Warszawa.
- Mitchell M., Wightman S., 2012, *Typografia książki. Podręcznik projektanta*, przeł. D. Dziewońska, Kraków.
- Ostasz M., Michalik M., 2016, *Logopedyczny wiersz pajdialny*, Kraków.
- Ostasz M., 2015, *Mnemotechniczne zapamiętywanie i zapamiętywanie w abecedariuszach*, [w:] *Dialog z tradycją*, t. 4: *Język – komunikacja – kultura*, red. nauk. R. Dźwigoł, I. Steczko, Kraków.
- Sipe L.R., 1998, *How Picture Book Work: A Semiotically Framed Theory of Text-Picture Relationships*, "Children's Literature in Education", vol. 29, no. 2, s. 97–108.
- Sławiński J. (red.), 2000, *Słownik terminów literackich*, Wrocław.
- Szwajkowski E. i W., 2012, *Logopedyczne opozycje głoskowe*, Gdańsk.
- Willberg H.P., Forssman F., 2004, *Pierwsza pomoc w typografii*, przeł. M. Szalsza, Gdańsk.
- Wolański A., *Edycja tekstów. Praktyczny poradnik*, Warszawa 2008.